

Наталія Жовтюк
(Тернопіль, Україна)

ДИДАКТИКО – МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПІСЛЯ НІМЕЦЬКОЇ

На основі аналізу сучасної літератури та з урахуванням специфіки навчання другої іноземної мови виділено дидактичні (принципи свідомості, наочності, посиленості, активності, систематичності, послідовності та повторюваності) та методичні (принцип комунікативно-когнітивної спрямованості навчання, урахування лінгвістичного та навчального досвіду студентів, контрастивності, професійної спрямованості навчання) принципи формування лексичної компетентності у майбутніх учителів у процесі навчання англійської мови після німецької.

Ключові слова: *дидактичні принципи, методичні принципи, лексична компетентність, майбутні вчителі, друга іноземна мова, англійська мова, німецька мова.*

On the basis of modern literature and considering the peculiarities of the second language teaching didactic (principle of conscience, visualisation, feasibility, activity, systematic character, graduality and repetition) and methodical (communicative-cognitive principle, contrastive principle, principle of students' linguistic and learning experience consideration, professionally – oriented teaching) principles of lexical competence forming in teaching English after German have been distinguished.

Key words: *didactic principles, methodical principles, lexical competence, future teachers, second foreign language, English language, German language.*

Постановка проблеми. Внаслідок розвитку міжнародних економічних та політичних зв'язків володіння кількома іноземними мовами стало необхідною умовою становлення успішної професійної особистості. У зв'язку з цим спостерігається підвищення інтересу до проблем та особливостей багатомовного навчання. Актуальним питання є й для вищих мовних закладів освіти у зв'язку з вимогами сьогодення та невирішеністю багатьох аспектів навчання другої іноземної мови в сучасних методичних дослідженнях.

Аналіз публікацій свідчить, що питання навчання другої іноземної мови досліджувались такими науковцями, як М. В. Баришніков, І. Л. Бім,

Б. А. Лапідус, А. В. Щепілова та ін. У працях Ю. М. Кажан, Б. С. Лебединської, М. І. Реутова, Н. С. Форкун висвітлено різні аспекти формування іншомовної лексичної компетентності у процесі навчання другої іноземної мови; у дисертаційному дослідженні А. О. Анісімової – формування граматичних навичок говоріння у другій іноземній мові. Однак, ми не знайшли сучасних досліджень, в яких висвітлюється питання формування лексичної компетентності в продуктивних видах мовленнєвої діяльності (зокрема, говорінні) у процесі навчання другої іноземної мови. Важливість вирішення зазначеного питання зумовлює нашу увагу до нього.

Як відомо, навчальний процес повинен базуватися на принципах, які визначають основні вимоги до його організації та забезпечують його ефективність. Принципи навчання іноземної мови проаналізовано в дослідженнях А. О. Анісімової, І. Л. Бім, Н. І. Гез, І. Л. Колесникової, О. О. Миролубова, Ю. І. Пасова, Г. В. Рогової, С. Ф. Шатілова, А. М. Щукіна, Н. D. Brown). Однак, вважаємо, що у зв'язку з особливостями оволодіння англійською мовою як другою іноземною, які полягають у взаємному впливі трьох контактуючих мов (рідної мови, німецької як першої та англійської як другої іноземної мови), у наявності лінгвістичного та навчального досвіду вивчення іноземних мов у студентів, а також недостатньою вивченістю питання вважаємо, що потрібно конкретизувати й обґрунтувати дидактичні та методичні принципи формування англійської лексичної компетентності у процесі навчання другої іноземної мови.

Таким чином, **метою статті** є визначення основних дидактичних і методичних принципів формування лексичної компетентності в говорінні у майбутніх учителів у процесі навчання англійської мови після німецької. Для досягнення поставленої мети виникає необхідність вирішення таких **завдань**:

- дати визначення поняттю «принципи навчання»;
- розглянути загальну класифікацію принципів навчання;

- виокремити та описати дидактичні та методичні принципи для формування лексичної компетентності у говорінні у майбутніх учителів у процесі навчання англійської мови після німецької.

Виклад основного матеріалу. З точки зору дидактики, поняття «принципи навчання» визначають як «положення, які скеровують процес навчання, нормативні вимоги до його організації та проведення, які мають характер загальних вказівок, правил і норм та впливають із його закономірностей» [13: 29]. За допомогою принципів навчання теоретичні уявлення про концепцію навчання, його сутність, закономірності, мету та структуру поєднуються з практикою. Принципи навчання розглядають у сучасній дидактиці як рекомендації, що спрямовують педагогічну діяльність та навчальний процес загалом, як способи досягнення педагогічних цілей з урахуванням закономірностей та умов перебігу навчально-виховного процесу.

Аналіз наукової літератури [2; 7; 9; 13; 14] свідчить, що серед загальних дидактичних принципів вищої освіти науковці виділяють принципи науковості, систематичності й послідовності, системності, міжпредметних зв'язків, зв'язку теорії й практики навчання з життям, професійної спрямованості, наочності, доступності, диференціації й індивідуалізації, створення позитивного ставлення до учіння й мотивації, забезпечення єдності в науковій та навчальній діяльності студентів; професійної мобільності; проблемності, емоційності всього процесу навчання; урахування вікових, соціально-етичних та індивідуальних особливостей студентів.

З огляду на специфіку теми нашого дослідження вважаємо за необхідне виділити ті принципи, які є основними для формування лексичної компетентності у процесі навчання англійської мови як другої іноземної, що не означає нехтування іншими, а лише зосередження уваги на положеннях принципів, які є домінуючими в контексті нашого дослідження. До таких вважаємо доцільним віднести **дидактичні принципи**:

- свідомості;
- наочності;

- посильності;
- активності;
- систематичності, послідовності та повторюваності.

Розглянемо кожен із відібраних нами принципів детальніше.

Принцип свідомості, який отримав своє обґрунтування в рамках свідомо – порівняльного методу [10], є одним із основних в організації процесу навчання другої іноземної мови, оскільки забезпечує цілеспрямоване усвідомлення та сприйняття мовних явищ, які вивчаються; осмислений підбір мовного та мовленнєвого матеріалу відповідно до ситуацій та цілей спілкування. Відповідно, при дотриманні принципу розвивається здатність студентів до зіставлення мовних систем (рідної, німецької та англійської), що забезпечує ефективне засвоєння матеріалу. Свідоме навчання, яке відбувається на основі зіставлення лексичного матеріалу трьох контактуючих мов, сприяє виникненню позитивного мовного переносу та допомагає у подоланні міжмовної інтерференції.

Отже, принцип свідомості означає, що засвоєння лексичного матеріалу англійської мови забезпечується опорою на знання, навички, вміння студентів; свідомим аналізом лексичних одиниць, їх сполучуваності та контексту вживання; перенесенням навичок та вмінь з оволодіння лексикою німецької мови на процес оволодіння лексикою англійської мови; використанням відповідних стратегій, які студенти вважають результативними; свідоме вправляння, використання лексичних одиниць в нових ситуаціях; самостійне вдосконалення лексичних навичок.

Враховуючи специфіку дослідження, а також зважаючи на такий ефективний прийом у процесі засвоєння матеріалу, як зіставлення, доцільно виділити *принцип наочності*. Паралельне використання зразків (усних і письмових) рідної, німецької та англійської мов допомагає сприймати, аналізувати та розуміти лексичні явища мов, а відтак і ефективніше оволодівати лексикою другої іноземної мови.

Крім того, розвиваючи думку І. О. Зимньої, вважаємо, що у процесі навчання англійської мови необхідно забезпечувати виникнення всього комплексу відчуттів для організації запам'ятовування лексичного матеріалу [5: 106]. Тому принцип наочності передбачає використання мовної та немовної (предметно-зображальної), а також слухової, зорової та слухо-зорової наочності, яка, в тому числі, повинна демонструвати подібності та відмінності лексичних одиниць та їх вживання в англійській та німецькій мовах.

Як зазначалось вище, метою використання зіставлень рідної, німецької та англійської мов є полегшення сприйняття та засвоєння другої іноземної мови. Відповідно, *принцип посиленості* відіграє важливу роль, оскільки навчальний матеріал та завдання повинні бути підібраними з урахуванням рівня сформованості в студентів англомовної комунікативної компетентності загалом, опорою на вже наявні у студентів знання, навички та вміння. За твердженням С. Ю. Ніколаєвої, складність завдання повинна відповідати рівню готовності студентів його виконати [9 : 49]. У нашому дослідженні принцип посиленості передбачає також відповідність навчального матеріалу віковим особливостям студентів, а також дотримання вимог Програми щодо його об'єму.

В основі *принципу активності* лежить теорія діяльності, запропонована Л. С. Виготським, О. О. Леонтьєвим та ін. Згідно з теорією діяльність розглядається як активна взаємодія людини з навколишньою дійсністю. Навчання виступає важливим компонентом та результатом діяльності у процесі набуття індивідуального досвіду, діяльності пам'яті, нагромадження знань та вмінь, її відтворення [3; 8].

Основними джерелами активності є мотивація студентів до оволодіння другою іноземною мовою (внутрішня, яка визначається пізнавальними потребами, та зовнішня, що зумовлюється бажанням самоствердження, престижністю, необхідністю, обов'язком [5: 84]. Відповідно, важливу роль у підвищенні мотивації студентів до вивчення англійської мови як другої іноземної відіграє

організація навчального процесу, зокрема, використання сучасних методів, технологій, засобів, які стимулюють мислення, пошукову діяльність.

Суть *принципу систематичності, послідовності та повторюваності* полягає у систематичному та послідовному вивченні лексичних одиниць, а також регулярному їх повторенні. Реалізація даного принципу передбачає планування навчального процесу з урахуванням раніше вивченого матеріалу, засвоєних знань, сформованих навичок; створення «підґрунтя» для вивчення подальшого навчального матеріалу. Принцип вимагає також регулярного повторення вивченого матеріалу шляхом розподілу повторення по всьому курсу навчання. Варто зазначити, що повторення не повинне обмежуватись лише відтворенням лексичного матеріалу, а вимагає використання набутих знань та навичок у нових ситуаціях. Таким чином, на етапі повторення доцільно використовувати не стільки некомунікативні, скільки умовно-комунікативні та комунікативні вправи. Крім того, необхідно заохочувати студентів до систематичного самостійного повторення лексичних одиниць (у тому числі і в запропонованих викладачем ситуаціях спілкування, коли студенти записують власне мовлення на плівку з подальшим аналізом запису викладачем та самим студентом на предмет сформованості лексичних навичок).

Специфіка викладання іноземних мов знаходить своє відображення у **методичних принципах**, серед яких виділяють принципи комунікативної спрямованості, домінуючої ролі вправ, функціональності, ситуативно-тематичного упорядкування та репрезентації навчального матеріалу, взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, урахування рідної мови, автономії, взаємопов'язаного навчання мови і культури, автентичності навчальних матеріалів, професійної спрямованості навчання [9: 51].

Аналіз сучасних джерел [1; 2; 7; 12; 16; 17] та спостереження за навчальним процесом свідчить, що у формуванні лексичної компетентності у говорінні при вивченні англійської мови після німецької домінуючими доцільно розглядати **методичні принципи**:

- комунікативно-когнітивної спрямованості навчання;

- урахування лінгвістичного та навчального досвіду студентів;
- контрастивності;
- професійної спрямованості навчання.

Принцип комунікативно-когнітивної спрямованості навчання

складається з двох взаємопов'язаних принципів. Принцип комунікативності полягає у тому, що навчання іноземної мови повинно орієнтуватись на формування в студентів багатокультурної мовної особистості, що дає їм можливість рівноправно та автономно брати участь у міжкультурному спілкуванні. І. Л. Бім, О. О. Леонт'єв, Ю. І. Пассов розглядають поняття комунікативності як спрямованість на мовлення як форму спілкування [2; 8; 12]. Принцип передбачає реалізацію навчання у природних або максимально наближених до природних ситуаціях; збереження в навчально – мовленнєвій практиці основних характеристик і умов природного процесу спілкування: умотивованість висловлювань, їх спрямування на конкретну особу, ситуативність, варіативність, емоційне забарвлення тощо. Такий навчальний процес забезпечує вирішення студентом реальних проблем та завдань спілкування. Принцип комунікативності забезпечує використання різних форм роботи студентів, залучення їх до вирішення проблемних ситуацій та творчих завдань, під час чого паралельно здійснюється засвоєння та повторення лексичного матеріалу.

М. В. Баришніков та І. Л. Бім у своїх дослідженнях зазначають, що ефективність реалізації комунікативного принципу досягається шляхом його поєднання з принципом когнітивної спрямованості [1; 2]. Відповідно до принципу когнітивної спрямованості у процесі навчання другої іноземної мови особлива увага надається врахуванню пізнавального процесу при засвоєнні другої іноземної мови. В основі когнітивного навчання лежить знання та урахування закономірностей оволодіння іноземною мовою (у нашому випадку другою іноземною мовою).

Погоджуємось з думкою І. Л. Бім [2], що когнітивний аспект повинен підпорядковуватись комунікативному та проявлятися лише за необхідності

пошуку аналогів, які полегшують засвоєння, чи виявленні відмінних рис з метою уникнення інтерференції.

За твердженням М. В. Баришнікова, навчання другої іноземної мови неможливе без урахування лінгвістичного досвіду студентів [1]. Крім того, важливим є й навчальний досвід студентів, який передбачає володіння певним рівнем навчально-стратегічної компетентності. Відповідно, вважаємо за необхідне виділити *принцип урахування лінгвістичного та навчального досвіду студентів* при формуванні лексичної компетентності у говорінні з англійської як другої іноземної мови. В основі використання лінгвістичного досвіду лежить трансфер на рівні мовленнєво-мисленнєвої діяльності (зокрема, мовленнєво-мисленнєві механізми – сприйняття, вибору, комбінування, продукування, короткочасної пам'яті) [17: 85]); лексичних навичок, які були сформовані при навчанні першої іноземної мови. Крім того, принцип передбачає й урахування в оволодінні лексикою англійської мови засвоєних у процесі вивчення першої іноземної мови стратегій, а також навичок і вмінь їх використання у навчальній діяльності.

Контрастивний принцип передбачає міжмовні порівняння, за допомогою яких відбувається зменшення або ж попередження виникнення інтерференції та посилення міжмовного трансферу. Зіставний аналіз лексичних одиниць дає можливість значною мірою полегшити процес оволодіння студентами лексичною компетентністю шляхом визначення можливостей позитивного міжмовного переносу чи інтерферуючого впливу першої іноземної мови (у нашому випадку німецької), передбачення ситуацій, в яких можуть виникнути труднощі під час навчання. Принцип також передбачає залучення студентів до міжмовних порівнянь з метою кращого усвідомлення лексичних систем першої та другої іноземних мов, розвитку рефлексивності майбутніх учителів.

Як і Ю. І. Пассов [12], вважаємо, що система підготовки учителя іноземної мови повинна бути професійно спрямованою, оскільки випускники вищого навчального закладу мають право викладання двох іноземних мов, що

зумовлює необхідність формування високого рівня професійно орієнтованої компетентності в другій іноземній мові. Таким чином, для нашого дослідження виділяємо *принцип професійної спрямованості навчання*. Відповідно до принципу слід здійснювати відбір навчального матеріалу (лексичних одиниць, текстів тощо) з орієнтацією на майбутню професійну діяльність. Як і Ю. І. Пассов, вважаємо, що процес навчання майбутнього вчителя повинен моделювати зміст і структуру його діяльності [12: 3]. Тому на заняттях з другої іноземної мови даний принцип, окрім відбору навчального матеріалу, реалізується також через застосування прийомів та методів навчання, які студенти зможуть використати у професійній діяльності.

Висновки. Отже, оволодіння лексичною компетентністю в говорінні у процесі навчання англійської мови як другої іноземної повинне базуватися на принципах, що відображають особливості оволодіння лексикою в процесі оволодіння англійською мовою після німецької. Відповідно нами було виділено дидактичні (свідомості, наочності, посильності, активності, систематичності, послідовності та повторюваності) та методичні (комунікативно-когнітивної спрямованості навчання, урахування лінгвістичного та навчального досвіду студентів, контрастивності, професійної спрямованості навчання) принципи.

Побудова навчального процесу за запропонованими принципами сприятиме підвищенню пізнавальної активності студентів, а також оптимізуватиме процес оволодіння лексичною компетентністю у говорінні у майбутніх учителів у процесі навчання англійської мови після німецької.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці методики формування лексичної компетентності майбутніх учителів у процесі навчання англійської мови після німецької.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барышников Н. В. Методика обучения второму иностранному языку в школе / Николай Васильевич Барышников. – М. : Просвещение, 2003. – 159 с.

2. Бим И. Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского): [учебное пособие] / Инесса Львовна Бим. – Обнинск : Титул, 2001. – 48 с.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь. Психолингвистические исследования / Лев Семенович Выготский – М. : Лабиринт, 1996. – 416 с.
4. Зєня А. О. Дидактико-методичні передумови формування граматичних навичок говоріння німецькою мовою як другою іноземною у майбутніх перекладачів / А. О. Зєня // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. – Вип. 11. – Ч.1. – Ялта : РВВ КГУ, 2006. – С. 235–242.
5. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / Ирина Алексеевна Зимняя. – М. : Русский язык, 1989. – 219 с.
6. Колесникова И. Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков: справочное пособие / Колесникова И. Л., Долгина О. А. – М. : Дрофа, 2008. – 431 с.
7. Лapidус Б. А. Обучение второму иностранному языку как специальности: учеб. пособие / Борис Аронович Лapidус. – М. : Высш. шк., 1980. – 173 с.
8. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики : [учебник для студ. вузов, обуч. по спец. «Психология»] / Алексей Алексеевич Леонтьев. – [3-е изд.]. – М. : Смысл, Спб. : Лань, 2003. – 286 с.
9. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: [підручник] / [Бігич О. Б., Бражник Н. О., Гапонова С. В. та ін.] ; під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с.
10. Миролубов А. А. Сознательно-сопоставительный метод обучения иностранным языкам / Александр Александрович Миролубов. – М. : изд. МИПКРО, 1998. – 55 с.
11. Орловська Л. К. Формування граматичної компетенції в усному мовленні на засадах інтегрованого навчання у майбутніх учителів

- англійської мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Орловська Лідія Костянтинівна. – К., 2010. – 19 с.
12. Пассов Е. И. Урок иностранного языка в средней школе / Ефим Израилевич Пассов. – М. : Просвещение, 1988. – 223 с.
  13. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2005. – 399 с.
  14. Попков В. А. Дидактика высшей школы: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений] / В. А. Попков, А. В. Коржуев. – [2-е изд., испр. и доп.] – М. : Издательский центр « Академия», 2004. – 192 с.
  15. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання) : Проект / [С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей, Ю. В. Головач та ін.]; під кер. С. Ю. Ніколаєвої, М. І. Солов'я. – Вінниця : Вид-во «Нова книга», 2001. – 245 с.
  16. Щепилова А. В. Коммуникативно-когнитивный подход к обучению французскому языку как второму иностранному / Алла Викторовна Щепилова. – М. : ГОМЦ «Школьная книга», 2003. – 485 с.
  17. Щербакова М. В. Особенности обучения второму иностранному языку студентов языковых факультетов / М. В. Щербакова // Вестник ВГУ. Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – № 2. – С. 85-88.
  18. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика : [учеб. пособ. для препод. и студ.] / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Филоматис, 2004. – 416 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Жовтюк Наталія Петрівна – аспірант кафедри практики мови та методики її викладання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, Україна).